

FRANJEVCI U SRIJEMU, SLAVONIJI I BAČKOJ POTKRAJ SREDNJEG VIJEKA

Franjo Emanuel HOŠKO, Zagreb

Ivan Kapistranski preminuo je 23. listopada 1456. u Iloku, i to u samostanu franjevacu opservantske usmjerenosti koje je on sam bio ovamo doveo prije svoje smrti (1). Od tog vremena bio je iločki franjevački samostan središnji samostan opservantske pokrajine zvane Srijemska kustodija ili kustodija Ivana Kapistranskoga u sastavu opservantske Ugarske vikarije presvetog Otkupitelja (2). Uz Ugarsku vikariju presv. Otkupitelja bila je u to vrijeme prisutna na području Srijema, Slavonije i Bačke i Ugarska provincija sv. Marije konventualske usmjerenosti. Tri godine poslije smrti Ivana Kapistranskoga i ona je u cjelini prihvatila neke stavove franjevačkih opservanata pa je to iskazala i u svom imenu nazvavši se Ugarskom provincijom reformiranih konventualaca (3). Bilo je to razdoblje cvata franjevaštva u Slavoniji, Srijemu i Bačkoj kao i u Ugarskoj, ali je ono naglo prestalo kad su sredinom prve polovice 16. st. turski zavojevači postali gospodari tih pokrajina.

Prikazati cjelovitu povijest franjevaca u Srijemu, Slavoniji i Bačkoj u vrijeme Ivana Kapistranskoga nužno pretpostavlja osvjetljavanje početaka franjevačke prisutnosti na tom području. Kako su potkraj srednjeg vijeka na tom području djelatne dvije franjevačke pokrajinske zajednice ili provincije, valja uočiti početke najprije Ugarske provincije sv. Marije i zatim Ugarske vikarije presv. Otkupitelja. Na osnovi dosadašnjeg stupnja proučavanja franjevačke prošlosti u kontinentalnom dijelu srednjovjekovne Hrvatske tek je djelomično moguće rasvijetliti život i djelovanje franjevaca na naznačenom području u tom razdoblju. Stoga se valja, čini se, zadovoljiti ponovnim razmatranjem nekoliko povijesno zajamčenih činjenica i potražiti im obrazloženija tumačenja, kako su to u novije vrijeme pokušali učiniti neki franjevački historičari pišući u prvim počecima franjevaštva u sjevernoj i zapadnoj Hrvatskoj (4). Jednako tako unijeli su pis-

1. Čudesa Ivana Kapistrana. Zagreb 1987, 30.
2. U. Fridrich, *Historia seu compendiosa descriptio Provinciae Hungariae... Sanctissimi Salvatoris. Cassoviae 1759*, 15-32.
3. L. Wadding, *Annales Minorum*, sv. 16. Ad Claras Aquas 1933, 108, 168, 598.
4. D. Drnić, *Provincija sv. Jeronima franjevaca konventualaca. Franjo među Hrvatima*. Split 1966, 164-168. — N. M. Roščić, *Počeci Franjevačkog reda u Hrvatskoj*. Kačić, 9(1977), 11-22. — M. Žugaj, *S. Francesco in Croazia e la Protoprovincia Croata (1217-1239)*. *Miscellanea Francescana*, 82 (1982), 246-310.

ci više svjetla u početke opservantskog pokreta među franjevcima u tom dijelu Hrvatske (5). Sva ta istraživanja, čini se, pružaju danas mogućnost boljeg poznavanja franjevaštva u Srijemu, Slavoniji i Bačkoj u vrijeme Ivana Kapistranskoga.

I

Pojavu franjevacu u kontinentalnom dijelu Hrvatske, osobito u Slavoniji i Srijemu, valja istraživati u punoj povezanosti s ispitivanjima početaka franjevačkog reda u hrvatskih zemljama. Dosadašnja istraživanja nisu donijela jedinstvene rezultate. Istraživači zastupaju različite postavke govoreći o načinu osnivanja kao i o vremenu osnivanja prvobitne franjevačke pokrajine ili provincije u Hrvatskoj. Stavove povjesnika može se razvrstati u šest različitih postavki: prva nastoji obrazložiti da su samostalnu franjevačku provinciju među Hrvatima ustrojili samostani koji su do 1226. pripadali tzv. Prekomorskoj provinciji (*Provincia Ultramarina*); druga tvrdi da je provincija hrvatskih franjevacu nastala polovicom 14. st. od Bosanske vikarije; treća se opredjeluje za mišljenje da je tzv. *Provincia Sclavoniae* ili Hrvatska provincija nastala od Ugarske provincije; znatno se od prethodnog mišljenja razlikuje ono koje tvrdi da je Hrvatska provincija (*Provincia Sclavoniae*) bila u sastavu Ugarske provincije (*Provinciae Ungariae*), jer je ta Ugarska provincija obuhvaćala i sve hrvatske krajeve zbog državno-političke povezanosti Ugarske i Hrvatske; peta je tvrdnja da je provincija hrvatskih franjevacu nastala neposredno kao samostalna povijesno-pravna redovnička pokrajina; šesto je pak mišljenje da je Hrvatska provincija (*Provincia Sclavoniae*) izdanak prostrane prvotne njemačke franjevačke provincije (6). Povjesnici se očito ne slažu u odgovorima na pitanje kako je nastala provincija koja je u svoj sastav okupila franjevce u hrvatskim zemljama. Isto tako se ne slažu ni u određivanju godine kada je ta zajednica nastala (7).

Budući da je svaka franjevačka provincija teritorijalna zajednica, pravnom osnivanju provincije redovito prethodi osnivanje pojedinih samostana. Na hrvatskom tlu već se 1214. spominje franjevačka nastamba u Trogiru, zatim 1227. u Puli; iste ili slijedeće godine u Dubrovniku; samostan u Zadru prvi puta se spominje 1228. godine, a samostani u Splitu i Šibeniku godinu dana kasnije (8). Ovi podaci govore o samostanima u južnohrvatskim krajevima pa je lako shvatljivo što gotovo sva dosadašnja istraživanja franjevačkih početaka u Hrvatskoj vode prvenstveno brigu o franjevcima u južnoj Hrvatskoj, a zanemaruju njezin kontinentalni ili sjeverni dio (9). Potrebno je, naime, uočiti da su franjevci došli u kontinentalnu Hrvatsku još za života sv. Franje († 1226). Ondje su osnovali svoje nastambe i osigurali svoja boravišta. Za njih i za one franjevce u južnoj Hrvatskoj je već na tzv. osnivačkom kapitulatu franjevačkog reda 1217. ili 1219. ustanovljena jedinstvena provincija nazvana „*Provincia Hungariae*”, i to kao dvanaesta

5. D. Mandić, *Franjevačka Bosna*. Rim 1968, 1-30.
6. N. M. Roščić, *Počeci Franjevačkog reda u Hrvatskoj*, 13-14.
7. Isto mjesto, 15.
8. D. Mandić, *Franjevačka Bosna*, 16-21.
9. M. Žugaj, *S. Francesco in Croazia...*, 256-258.

provincija u ondašnjoj razdiobi franjevačkog reda. Taj i takav naziv opravdavale su ondašnje političke prilike jer je Hrvatska zajedničkim vladarom bila društveno-politički posve vezana uz Ugarsku (10).

Budući da se sa sigurnošću može utvrditi da 1217. upućena prva skupina franjevaca iz Italije u ugarsko kraljevstvo nije prešla Dravu i Dunav (11), sama Ugarska provincija nije u godini svog osnutka imala ni jedan samostan u geografskoj Mađarskoj kao ni u kontinentalnoj Hrvatskoj. Kako se je upravo u kontinentalnoj Hrvatskoj zaustavilo to prvo franjevačko poslanstvo, može se razumijeti vijest da je prvi provincijal Ugarske provincije Ivan iz Francuske (1217–1227) umro i pokopan u Francavilli, današnjem Mandelosu nedaleko Srijemske Mitrovice (12). U samoj Mađarskoj franjevci su prisutni od 1232. jer ih je tada onamo uputio njemački provincijal Ivan Pankarpinski. Tu je misiju osobito podržao poslije 1235. kralj Bela IV nakon što je njegova sestra Elizabeta proglašena svetom. Skupinu tih franjevaca predvodi 1238. provincijal tzv. Ostrogonske provincije, „Provinciae Strigoniensis” (13), što je znak da „Provincia Hungariae” nije odmah bila u stanju tu misiju integrirati u vlastiti rast. Kako se 1235. u Dubrovniku spominje provincijal Siksto kao „Minorum per Dalmatiam minister” (14), to je novi znak nedovoljne kohezije snage prvobitne „Provinciae Hungariae” i potvrda mišljenja da je vrhovni upravnik franjevačkog reda brat Ilija 1232. ili 1233. razdijelio Ugarsku provinciju; provincija pod tim naslovom obuhvaćala je tako u to vrijeme samo kontinentalnu Hrvatsku, a provincija „Dalmatiae” je bila okupila franjevce u južno-hrvatskim krajevima. Ubrzo je daljnji razvoj franjevačkog pokreta u našim krajevima posve se prilagodio ondašnjoj crkvenoj razdijeljenosti: u južnoj Hrvatskoj 1239. franjevci potpuno odbacuju naslov „Provincia Hungariae” i osnivaju novu provinciju kojoj daju geografski-povijesno opravdani naslov „Provincia Sclavoniae”, tj. Hrvatska provincija, a samostani u sjevernoj Hrvatskoj ostaju vjerni provinciji s nazivom „Provincia Hungariae” i zajedno sa samostanima koje je početno bila okupila Ostrogonska provincija čine jedinstvenu franjevačku pokrajinu koja se u svojim granicama posve podudara s ugarskom crkvenom pokrajinom na čelu s primasom koja je okupljala u svom sastavu također zagrebačku, pečujsku i srijemsku biskupiju kao i bačko-kaločku nadbiskupiju.

Franjevci, dakle, dolaze u Hrvatsku iz Italije, i to preko mora najprije u južnu Hrvatsku, a zatim i u kontinentalni dio Hrvatske. Ako 1227. u Francavilli, današnjem Mandelosu u Srijemu, umire prvi franjevački provincijal „Provinciae Hungariae”, onda je u to doba ondje zajamčena njihova prisutnost. Drugi nasljednik spomenutog provincijala Ivana iz Francuske Nikola da Montefeltro (1230–1239) posredovao je 1233. i 1234. u sukobu između kralja Bele IV i biskupa ugarske crkvene pokrajine (15). O prisutnosti i djelovanju franjevaca u sjevernoj Hrvatskoj osobito govori pismo pape Inocenta IV koji 1245. piše biskupima „kraljevstava Ugarske, Istre, Slavonije, Hrvatske i

10. Isto mjesto, 268.

11. Isto mjesto, 261.

12. Isto mjesto, 279-282.

13. A. J. Matanić, *Franjevački počeci u Zadru. Samostan sv. Frane u Zadru*. Zadar 1980, 14.

14. M. Žugaj, *S. Francesco in Croazia...*, 261-263.

15. Isto mjesto, 271, 272.

Dalmacije” predbacujući im da neljudski postupaju s franjevcima jer im brane čuvati euharistiju u vlastitim crkvama, sahranjivati pokojnu braću, ne dopuštaju njihovim mladomisnicima slaviti mlade mise, a zabranjuju im također osnivati samostane. Istim biskupima papa zabranjuje od franjevaca ubirati desetinu od plodova iz njihovih vrtova, uzimati milostinju koju primaju u svojim crkvama. Budući da je isti papa naredio zagrebačkom biskupu Stjepanu da nadzire kako će ostali biskupi provesti ovo pismo u djelo, opravdano je zaključiti da je ono bilo upućeno sjevernohrvatskim biskupima (16).

Proučavajući prve početke franjevačkih samostana na području kontinentalne Hrvatske može se ustanoviti da mnogi od njih potječu iz 13. st. Prije 1280. nastali su samostani u Zagrebu i Virovitici (17). Kralj Andrija II je 1294. dao sagraditi samostan u Grabovniku, današnjem Kloštru Podravskom (18). Između 1275. i 1285. podignut je samostan u Našicama (19), a u isto vrijeme i samostan u Kostajnici (20). Tako je svih šest samostana zagrebačke kustodije u sastavu „Provinciae Ungariae” nastalo do kraja 13. stoljeća, naime samostani u Zagrebu, Virovitici, Našicama, Požegi (21), Kostajnici i Grabovniku. Toj je kustodiji potkraj 15. st. pripadao i samostan u Seglaku blizu Osijeka, podignut 1488. godine (22). Sjevernije od samostana zagrebačke kustodije bili su samostani pečujске kustodije, i to: u Varaždinu (23), od 1292. u Koprivnici (24), od 1301. u Pečuhu i od 1373. u Ludbregu (25). Toj kustodiji je pripadao i samostan u Semenju u Prekumurju, i to na području zagrebačke biskupije (26). Treća od osam kustodija prostrane Ugarske provincije bila je srijemska kustodija s deset samostana, i to u Baču (27), Iloku, Mitrovici (28), Tordincima (29), Mandelosu (30), Starom Sirmiumu (31), Zemunu (32), Banoštoru (33), mjestu Ench (34) i Vrdniku (35).

16. A. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, sv. 1. Romae 1859, 119.
17. Usp. P. Cvekan, *Virovitica i Franjevci*. Virovitica 1977, 61-63.
18. Isto mjesto, 64.
19. Usp. P. Cvekan, *Franjevci u Abinim Našicama*. Našice 1981. 32-35.
20. Usp. P. Cvekan, *Požeški franjevci i njihovo djelovanje*. Slavenska Požega 1983.
21. Usp. P. Cvekan, *Kostajnica i franjevci*. Kostajnica 1982.
22. Usp. J. Jančula, *Franjevci u Cerniku*. Slavenska Požega 1980, 11.
23. Usp. P. Cvekan, *Djelovanje franjevaca u Varaždinu*. Varaždin 1978.
24. Usp. P. Cvekan, *Tristo godina samostana i crkve u Koprivnici*. Koprivnica 1975.
25. Samostan u Ludbregu osnovan je 1373. godine (usp. V. Greiderer, *Germania Franciscana*. sv. 1. Innsbruck 1777, 172).
26. J. Jančula, *Franjevci u Cerniku*, 10: nalazio se u naselju blizu Lendave, osnovan je 1351. godine.
27. Usp. A. Sekulić, *Drevni Bač*, Split 1987. — P. Cvekan, *Franjevci u Baču*. Virovitica 1985.
28. Usp. L. Wadding, *Annales Minorum*, sv. 9, 229. — G. Heller — K. Nehring, *Comitatus Sirmiensis*. München 1973, 171, 172. — J. Jančula, *Franjevci u Cerniku*, 11.
29. L. Wadding, *Annales Minorum*, sv. 9, 292.
30. Isto mjesto, 292. — U današnjem Mandelosu, naselju župe Čalma, spominje se krajem 13. i početkom 14. st. benediktinski samostan Sv. Križa (usp. J. Boesendorfer, *Crnice iz slavonske povijesti*. Osijek 1910, 289).
31. To mjesto redovito topografi poistovjećuju s današnjim Irigom (usp. L. Wadding, *Annales Minorum*, sv. 9, 292. — J. Jančula, *Franjevci u Cerniku*, 11), ali latinski naziv „Ad S. Ira-

Potkraj 14. st. postoje u Slavoniji još četiri samostana u kojima žive franjevci, ali oni pripadaju Bosanskoj vikariji, a ne Ugarskoj provinciji sv. Marije. To su samostani u Đakovu, Vrbici, Alšanu i Čereviću. Prva dva su bila u sastavu usorske kustodije Bosanske vikarije, a treći u sastavu mačvanske kustodije te vikarije. Samostan u Đakovu podigao je po dopuštenju pape Klementa VI od 21. ožujka 1347. prvi vikar Bosanske vikarije Peregrin Saksonac (36). Samostan u Vrbici bio je zadužbina mačvanskog bana Ivana Horvata. On ga je izgradio nakon što mu je to 16. veljače 1376. dopustio papa Grgur XI (37). Isti papa je dopustio pečujskom biskupu Valentinu 1376. ustanoviti samostan u Alšanu, u mjestu koje je ležalo blizu današnjih naselja Gunje i Otoka (38). Iz tog vremena je i samostan u Čereviću (38a).

II

Spomenuta četiri samostana Bosanske vikarije ustisnula su se među daleko brojnije samostane mađarsko-hrvatske provincije. Ta činjenica upozorava na osobit pravni

- eneum" je zapravo stari Sirmij ili tvrđa uz srednjovjekovni grad Sv. Dimitrija koji je istovjetan s današnjom Sremskom Mitrovićom. Tu tvrđu Sv. Irenej posjedovao je srijemski biskup zajedno s kaptolom srijemske biskupije, a ležala je uz rijeku Savu (usp. J. Boesendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti*, 236, 239, 240, — G. Heller — K. Nehring, *Comitatus Sirmiensis*, 2, 212).
32. L. Wadding, *Annales Minorum*, sv. 9, 292.
33. Isto mjesto. 292. — U Banoštoru je stolovao srijemski biskup od 1229. kada je ona osnovana; prije je to bilo područje bačko-kaločke nadbiskupije. Banoštor leži zapadno od Srijemskih Karlovaca, a u 13. st. se u njemu spominje i benediktinska opatija (usp. J. Boesendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti*, 235, 288).
34. Topografi koji se trude prepoznati to srednjovjekovno naselje najčešće ga poistovjećuju s mjestom Inđija (isp. L. Wadding, *Annales Minorum*, sv. 9, 292. — J. Jančula, *Franjevci u Cerniku*, 11. — P. Cvekan, *Franjevci u Iloku*. Ilok 1986, 66). Bösendorfer (usp. *Crtice iz slavonske povijesti*, 282) spominje to naselje i nalazi ga u dokumentima od 1240. pa do sredine 15. st. Misli da je riječ o gradu srijemske županije koji je ležao između Šida, Morovića i Bačinaca, negdje oko današnjeg sela Adaševci; svakako on naselje „Ench“ ne poistovjećuje s Inđijom.
35. To je mjesto manastira Ravanica u potursko vrijeme (usp. G. Heller — K. Nehring, *Comitatus Sirmiensis*, 199).
36. E. Fermentžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica. Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, 23 (1892), 28. — Samostan su 1551. spalili kalvini, pristaše Mihajla Starina (usp. J. Jančula, *Franjevci u Cerniku*, 29).
37. L. Wadding, *Annales Minorum*, sv. 9, 295. — E. Pavich, *Ramus viridantis olivae seu topographica descriptio Provinciae nuper Bosnae Argentinae jam vero S. Joannis a Capistrano nuncupatae*, Budae 1766, 180. — J. Boesendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti*, 293.
38. M. Švab, *Alšanski. Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1. Zagreb 1983, 93, 94: Plemićki rod Alšanskih spominje se od 13. st. Biskup Valentin je bio sin Ivana Alšanskog, starijeg, mačvanskog bana. Upravljao je od 1374. do 1408. pečujskom biskupijom; bio je i kardinal. Švab misli da su franjevci na Valentinov poticaj 1376. podigli samostan u blizini tvrđe Alšanskih da bi suzbili utjecaj „Crkve bosanske“ i pravoslavlja.
- 38a U srednjovjekovnom mjestu Čereviću na Dunavu u srijemskoj županiji podigao je franjevcima Bosanske vikarije samostan Nikola Gorjanski, i to nakon što mu je 1372. dopustio

položaj Bosanske vikarije unutar franjevačkog reda zbog njezinog misijskog značaja, ali je također znak naglog širenja te nove franjevačke zajednice, osnovane 1340. godine (39). U prvom desetljeću svog postojanja već ima dvije kustodije i dvanaest samostana (40), a u drugoj polovici 14. st. za vikara Bartola Alvernskoga (1366–1408) Bosanska vikarija se je osjetno proširila preko granica geografske Bosne. Najprije je papa Urban V dopustio 1369. da članovi Bosanske vikarije mogu po Hrvatskoj i Ugarskoj sakupljati milostinju (41), a zatim je 1372. papa Grgur XI dozvolio da mogu izvan banovine Bosne podići jedanaest samostana (42). Godinu dana kasnije dopustio je Grgur XI Bartolu Alvernskom podići još šest novih samostana izvan područja Bosne (43). U Bosansku vikariju je u međuvremenu pristupilo šesdeset novih misionara pa je 1385. u njoj bilo oko 400 misionara u trideset i pet samostana koji su opet bili razdijeljeni u sedam kustodija, i to: duvanjsku, grebensku, bosansku, usorsku, mačvansku, bugarsku i kovinsku (44). Potkraj 14. st. osnovao je Bartol Alvernski i osmu kustodiju pod zaštitom sv. Katarine u talijanskoj pokrajini Apuliji da u nju može smjestiti bolesne članove i slati misionare na oporavak, što je odobrio 1391. papa Bonifacije IX (45). Ovo širenje Bosanske vikarije u Slavoniju na području Ugarske provincije u drugoj polovici 14. st. uvjetovano je, dakle, neposrednim zahtjevima misionarskog djelovanja te zajednice u Bosni među bosanskim patarenima. Braća Ugarske provincije, napose njezini hrvatski članovi, i sama sudjeluju u misionarskom radu u Bosni pa se ne suprostavljaju podizanju samostana Bosanske vikarije na području koje povijesno njima pripada. No, potkraj 14. st. i početkom 15. st. stav Ugarske provincije prema širenju Bosanske vikarije bitno se mijenja, jer članovi Bosanske vikarije postaju nosioci osobitog tipa franjevačkog života, tzv. opservantskog pokreta.

Bartol Alvernski bio je osobito zauzet i uspješan promicatelj strogog održavanja franjevačkog pravila, napose odluka o siromaštvu. To je prva i najuočljivija sastavnica tzv. „observantiae” ili opservantizma među franjevcima. Ipak opservantizam nije bio samo unutarfranjevački pokret, jer se istovremeno javlja i u drugim crkvenim redovima pa je prerastao u opće crkveno nastojanje oko obnove Crkve nakon tzv. avinjonskog sužanjstva i Zapadnog raskola (1305–1414) (46). Zahvaljujući Bartolu Alvernskom Bosanska vikarija postala je prva upravna pokrajina u franjevačkom redu koja je potkraj 14. st. u cjelini prihvatila opservantizam. D. Mandić misli da su franjevci Bo-

papa Grgur XI. Samostan je bio uz crkvu sv. Petra. Pripadao je 1400. bugarskoj kustodiji Bosanske vikarije. Samostan je bio vrlo ugledan pa su franjevce po njemu nazivali „Čerevička braća” (usp. J. Boesendorfer, *Crnice iz slavonske povijesti*, 298. — L. Wadding, *Annales Minorum*, sv. 9, 295. — G. Heller — K. Nehring, *Comitatus Sirmiensis*, 32).

39. D. Mandić, *Franjevačka Bosna*, 33-61.

40. *Isto mjesto*, 59.

41. E. Fermendžin, *Acta Bosnae*, 36.

42. *Isto mjesto*, 38.

43. A. Theiner, *Monumenta Hungariae...*, sv. 2, 140.

44. D. Mandić, *Franjevačka Bosna*, 230-236.

45. *Isto mjesto*, 235.

46. Usp. E. Fermendžin, *Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae Ordinis S. Francisci Seraphici*, *Starine JAZU*, 22 (1890), 13-16.

sanske vikarije stekli osobite zasluge za opći razvoj opservantizma u cijelom franjevačkom redu, a imaju izvjesno prvenstvo pred drugim začetnicima i širiteljima tog pokreta. U franjevačkom redu je konačno usvojen i pravno oblikovan opservantizam koji je Paulicije iz Foligna u Italiji bio ponudio svojim suvremenima, ali pojava opservantizma u Bosni je samonikla, jer je bila izazvana potrebom što vjerodostojnijeg djelovanja misionara i životnog svjedočenja pred bosanskim krstjanima koji su naročito cijenili stroge pokorničke stavove. Potrebe djelovanja nukale su franjevce Bosanske vikarije da se vraćaju na izvore svog života po strogom održavanju franjevačkog pravila i zavjeta siromaštva. Tako je uz umbrijski način franjevačkog opservantizma i neovisno o njemu oblikovan bosanski tip opservantizma među franjevcima, a Bosanska vikarija je uživala priznanje Crkve kao prva franjevačka pokrajina koja se kao cjelina opredijelila za taj pokret (47). Stoga valja u nizu papinskih odobrenja Bosanskoj vikariji da može osnivati nove samostane i izvan geopolitičkih granica Bosne prepoznati prije svega podržavanje misionarskog djelovanja te zajednice, ali također i podržavanje opservantizma kao pokreta franjevačke i opće crkvene obnove. S tog motrišta, čini se, valja prosuđivati i nastanak samostana Bosanske vikarije među samostanima Ugarske provincije, jer „Provincia Hungariae” početkom 15. st. odbija, opservantske zasade i vjerna je tradicionalnom shvaćanju franjevačkog ideala, tzv. konventualskoj viziji franjevačkog života.

Nakon prva četiri samostana Bosanske vikarije u 14. st. na području Slavonije i Srijema ubrzo se u 15. st. umnožava broj samostana te pokrajine na cjelokupnom političkom području Ugarskog kraljevstva. Broj tih samostana je toliko bio narastao da je papa Eugen IV potkraj 1446. ili početkom 1447. od tih samostana u krajevima sjeverno od Save i Dunava uspostavio novu i samostalnu vikariju pod zaštitom presv. Otkupitelja. U sastavu te Vikarije presv. Otkupitelja bila su potkraj 15. st. tri samostana na području Bačke, i to: Futok kod Novog Sada (48), Kabol ili današnji Kovilj (49) te Küllöd ili de Kylunus, tj. današnji Kolut, smješten sjeverno od Bezdana na jugoslavensko-madžarskoj granici (50). Južno od Dunava Vikarija presv. Otkupitelja imala je pet samostana u sastavu srijemske kustodije, i to: u Iloku (51), u Šarengradu (52), u mjes-

47. D. Mandić, *Franjevačka Bosna*, 79.
48. U. Fridrich, *Historia seu compendiosa descriptio...*, 18: samostan je podignut između 1507. i 1509. godine; razorili su ga 1526. turske čete. — Suvremeni mađarski topograf Ferenc Hervay stavlja početak tom samostanu između 1504. i 1517. godine. Za podatak Hervayevih istraživanja zahvaljujem Ivanu Lazaru Krmpotiću, župniku i dekanu u Bačkoj Palanci.
49. Nedrašnji Kabol je suvremeni Kovilj (usp. K. Nehring, *Comitatus Bachiensis et Bodrogiensis*. Munchen 1974, 44). Prema Hervayu samostan u tom mjestu je o d 1421. do 1526. pripadao franjevcima.
50. Prema Hervayu samostan u tom mjestu postojao je od 1430. do 1526. godine.
51. Usp. P. Cvekan, *Franjevci u Iloku*. Ilok 1986, 65-70. — J. Buturac, *Katolička Crkva u Slavoniji za turskoga vladanja*. Zagreb 1970, 16).
52. U srednjovjekovnom mjestu Athya, koje se oko 1600. naziva i Voćin, a poslije 1720. Šarengrad (usp. G. Heller — K. Nehring, *Comitatus Sirmiensis*, 161, 162) osnovao je samostan mačvanski ban Ivan Morović i po dopuštenju pape Inocenta VII predao ga 1404. franjevcima Bosanske vikarije (L. Wadding, *Anales Minorum*, sv. 10, 49). Samostan je teško

tu Prečka kod Vinkovaca (53), te već spominjane samostane u Đakovu i Alšanu, a najvjerojatnije i samostan u Čereviću na Dunavu (54). U donjem toku Drave bila su dva samostana ozorske kustodije: u Baranji na sjeveru od Drave samostana u Selju (55), a blizu Valpova u mjestu Sveti Đurađ (56). U središnjem dijelu srednjovjekovne Slavonije bile su opservantske nastambe slavonske kustodije sa samostanima u Voćinu koji je 1496. podignut darovnicom dviju sestara, Katarine i Euforozine; prva je bila žena Ivaniša Korvina, a druga Joba Gorjanskog (57), zatim u Poljanskoj kod Stražemana (58), pa Svetog Ladislava u Podborju (59), u Varalji ili Podgrađu blizu Čazme (60), u Petrovini (61), u mjestu Remetino (62) i Ivaniću (63).

stradao od napada Ivana Hlapčića (Kis-Horvat) i Berislavića Grabarskih 1490. U samostanskoj crkvi bio je sahranjen nadbiskup bačko-kaločki Vladislav Gereb Vingartski (+1507). Potkraj 16. st. u tom samostanu je središte pastoralnog djelovanja u Srijemu, jer ondje boravi šest franjevaca dok početkom 17. st. nije i taj samostan napušten (J. Boesendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti*, 298. — J. Buturac, *Katolička Crkva u Slavoniji za turskoga vladanja*, 158).

53. Wadding to mjesto naziva „Perch“ (*Annales Minorum*, sv. 15, 402). Greiderer misli da je riječ o Petrovcima (*Germania Franciscana*, 166). Većina historičara drži da se radi o naselju Berak (Boesendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti*, 293), a Jančula drži da je to Prečka kod Vinkovaca (*Franjevci u Cerniku*, 10). Samostan je dao sagraditi 1415. Filip Korogji, u samostanskoj crkvi je bila grobnica te velikaške obitelji. Za turske najezde 1526. samostan je postradao, ali su ga franjevci popravili u njemu boravili do 1531. kad su ga Turci spalili.
54. Ako je Matija Korvin (1458-1490) darivao samostan u Čereviću, onda je on postojao i u 15. st. (J. Boesendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti*, 298), ali je svakako važno uočiti da ga 1506. ne spominje više popis samostana i provincija koji je objavio L. Wadding (*Annales Minorum*, sv. 15, 401-403).
55. Usp. L. Wadding, *Annales Minorum*, sv. 15, 402. — J. Jančula, *Franjevci u Cerniku*, 10.
56. L. Wadding, *Annales Minorum*, sv. 15, 402, 403.
57. Usp. L. Wadding, *Annales Minorum*, sv. 15, 402. — V. Greiderer, *Germania Franciscana*, 166.
58. Bio je to samostan uz crkvu sv. Kristofora. U njemu su nakon pada Požeške kotline pod tursku vlast još 1587. bili franjevci Bosne Srebrene (usp. J. Jančula, *Franjevci u Cerniku*, 32).
59. Topograf Hervay misli da su ondje boravili franjevci od 1460. do 1536. godine. To je mjesto u susjedstvu Četvrtkovca i suvremenog Daruvara, a nekoć se je nazivao samostan „pod borovima“ (usp. J. Boesendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti*, 298).
60. Taj je samostan podigao vlastelin Đuro Čupor nakon što mu je to odobrio 1460. papa Pijo II (usp. V. Greiderer, *Germania Franciscana*, 166). Samostan se spominje između 1458. i opet 1492. godine, i to zajedno sa crkvom Majke Božje (J. Boesendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti*, 168). Nalazio se u naselju između Garića i Vrtlinske (usp. J. Buturac, *Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*. *Starine JAZU*, 159 (1984), 99).
61. To mjesto Wadding naziva „Petrojo“ (*Annales Minorum*, sv. 15, 402), odnosno „Petrocz“ i smještava ga u križevačku županiju poistovjećujući ga ili s Petrovcima kod Vukovara ili s Petrovim Selom kod Požege (*Isto mjesto*, 404). Jančula misli da to ne može biti niti naselje Petrovci kod Vukovara, a ni Petrijevići kod Osijeka, nego da je to najvjerojatnije Petrovina Ljudevita Pekryja u tzv. Maloj Vlaškoj (*Franjevci u Cerniku*, 10).
62. Početke ovom samostanu Greiderer pripisuje Ivanišu Korvinu kome je 1467. papa Pavao II dopustio podići taj samostan. Franjevci su u njemu boravili do 1561. godine (*Ger-*

Početak 16. st. Bosanska vikarija se ponovno širi preko Save u Slavoniju. Ima samostane u Kobašu na Savi (64), zatim u mjestu Dvorišće na posjedu Franje Berislavića u Bijeloj Stijeni koja leži na putu od Lipika do Okučana (65) i u danas nepoznatom mjestu Bobovišću (66). U tim samostanima očito su našli utočište franjevci koji su prebjegli iz Bosne koja je u to vrijeme pod turskom vlašću. Kad je 1514. razdijeljena Bosanska vikarija na zajednicu s tim imenom pod turskom vlašću i na Bosansko-hrvatsku vikariju, spomenuta tri samostana pripala su vikariji Bosni-Hrvatskoj (67).

III

Izričiti znakovi franjevačkog raslojavanja zbog pitanja opservantizma na području Slavonije, Srijema i Bačke mogu se otkriti već početkom 15. st. Značajan sudionik u tim zbivanjima bio je u trećem desetljeću tog stoljeća vikar Bosanske vikarije Blaž de Zalka ili Szálkai (1420–1429). Potjecao je s područja ugarskog kraljevstva. God. 1420. je na kapitulu vikarije izabran za vikara, a sljedeće je godine u tom svojstvu sudjelovao na generalnom kapitul u talijanskom gradu Forliju. Taj je kapitul pod vodstvom generala franjevačkog reda Anđela Salvettija želio suzbiti opservantizam i obvezao se dokinuti redovničku samoupravu opservantskih vikarija. Ta odluka postala je zaprekom i bosanskom vikaru Blažu u obavljanju njegovih upravnih obaveza, jer mu je pravno priječila obavljanje same službe. Bosanska vikarija je 1423. ponovno izabrala Blaža za vikara. On boravi na području sjeverne Hrvatske i južne Mađarske. Boravio je i kod pečujskog biskupa Henrika (68). Sabrao je u međuvremenu dokumente o opservantskoj

mania Franciscana, 167). Premda gotovo svi topografi misle da se je taj samostan nalazio u Remetincu kod Novog Marofa, Jančula tvrdi da je to sadašnji pravoslavni manastir Duzluk kod Orahovice (Franjevci u Cerniku, 10), a i Bosendorfer zna za Remetinec u križevačkoj županiji blizu Križevaca (Crtice iz slavonske povijesti, 259), što će ipak biti novomaroški Remetinec.

63. Usp. P. Cvekan, *Franjevci u Ivaniću*. Kloštar Ivanić 1979.
64. E. Fermendžin, *Chronicon...*, 23, 24. — Osnovan je 1507. i probrojen Grebenskoj kustodiji (J. Jančula, *Franjevci u Cerniku*, 16), a možda već 1504. uz crkvu sv. Marije u naselju Giletiću (S. Pavičić, *Brod na Savi*. Hrvatska enciklopedija, sv. 3, 374). God. 1514. je taj samostan pripao Bosansko-hrvatskoj vikariji (usp. F. Glavinich, *Origine della provincia Bosna Croatia*. Udine 1648, 37).
65. J. Buturac, *Popis župa zagrebačke biskupije od god. 1334*. Kulturno-povijesni zbornik zagrebačke nadbiskupije, 1. dio. Zagreb 1944, 418. — R. Horvat, *Berislavići*. Hrvatska enciklopedija, sv. 2, 422). I taj je samostan 1514. pripao Hrvatsko-bosanskoj vikariji (F. Glavinich, *Origine della Provincia Bosna Croatia*, 22).
66. Greiderer misli da je to istovjetno mjesto s Popovcem sjeveroistočno od Siska ili je to opet Popovac u Bosni na istočnoj obali Ukriane (*Germania Franciscana*, 71, 150). Jančula spominje da je u srednjem vijeku u požeškom kraju bilo mjesto „Velica Boboycha“, ali se ne usuđuje tvrditi da je to mjesto istovjetno s kasnijom Velikom niti da je u njem bio srednjovjekovni samostan Bobovišće (*Franjevci u Cerniku*, 32).
67. Usp. F. Glavinich, *Origine della Provincia Bosna Croatia*, 22-37.
68. E. Fermendžin, *Chronicon...*, 16.

naravi Bosanske vikarije, a papa Martin V je na osnovu tih dokumenata 1425. potvrdio cjelokupnost i samoupravu Bosanske vikarije (69).

U vrijeme Blaževog nasljednika u službi vikara Bosanske vikarije Ivana Korčulanskog (1429–1435) (70), čini se, dolazi do sukoba između članova Ugarske provincije i Bosanske vikarije na području Hrvatske i Mađarske. Zaključci kapitula u Forliju dopuštali su ugarskom provincijalu pravo upravljati i opservantske samostane na području Ugarske provincije, premda je te samostane podigla Bosanska vikarija. On je, izgleda, nastojao uistinu podvrći svojoj upravnoj vlasti opservantske samostane u Slavoniji, Srijemu i južnoj Ugarskoj. Opiranje vikara Bosanske vikarije Blaža de Zalka nije bilo uspješno pa Ivan Korčulanski traži zaštitu kralja Sigismunda. Na kraljevo posredovanje najprije je 1431. papa Martin V potvrdio prava bosanskog vikara nad opservantskim samostanima u Hrvatskoj i Mađarskoj, a zatim je 1432. i papa Eugen IV izdao potvrdu istog sadržaja (71).

U službi vikara Bosanske vikarije naslijedio je Ivana Korčulanskoga Jakov Markijski (72). On je 1432. pristupio vikariji i od tog vremena boravio u Bosni, a 1435. je postao vikar i jedno trogodište upravljao Bosanskom vikarijom. Budući da je bio zastupnik talijanskog tipa franjevačke opservancije, došao je u sukob s članovima Bosanske vikarije, čak sa samim kraljem Tvrtkom II. Možda je upravo zbog tog sukoba malo boravio u samoj Bosni a više u Prekosavlju, a svakako je vikarija 1438. odbila da ga ponovno izabere za vikara. Čini se da je i sam Jakov Markijski radije obavljao zadatke propovjednika, misionara i inkvizitora nego li redovničkog upravnika. Tako 1436. prihvaća poziv svog prethodnika u službi vikara Ivana Korčulanskog, koji je u međuvremenu postao velikovaradinski biskup, da propovijeda na području njegove biskupije. Jakov je od kraja 1435. ionako boravio u Slavoniji i južnoj Ugarskoj; na poziv čanadskog biskupa Jurja iz Torde djelovao je i u Transilvaniji (73). Papa Eugen IV je potvrdio njegovo djelovanje pa ga je 22. kolovoza 1436. imenovao inkvizitorom u ugarskom kraljevstvu i Austriji. Isti papa dopustio je Jakovu 1436. podići dva samostana u Češkoj i tri u Ugarskoj i Austriji te ih predati opservantima i pridružiti Bosanskoj vikariji. Uz te povlastice potvrdio je papa Eugen IV i negdašnje povlastice Bosanske vikarije (74). Nakon uspješnog djelovanja u Čanadskoj biskupiji proveo je Jakov Markijski jesen i zimu 1436/1437. godine u južnoj Ugarskoj, Slavoniji i Srijemu kao i u Bačkoj; generalni vikar bačko-kaločke nadbiskupije najavio je 22. siječnja 1437. njegov dolazak na područje nadbiskupije i pozvao kler da mu ide na ruku (75). Pismo pečujskog biskupa Henrika svjedoči da je Jakov 1437. djelovao i u pečujskoj biskupiji, a iste je godine požeški župan i zapovjednik Srijema Ladislav dao izjavu kojom svjedoči o Jakovljevom djelovanju u

69. Isto mjesto, 16; ISTI, *Acta Bosnae*, 122-124.

70. D. Mandić, *Franjevačka Bosna*, 88-90.

71. A. Theiner, *Monumenta Hungariae*, svezak 2, 210.

72. A. J. Matanić, *De duplici activitate S. Jacobi de Marchia in regno et vicaria franciscali Bosnae*. *Archivum Franciscanum historicum*, 53 (1960), 120-125.

73. E. Fermendžin, *Acta Bosnae*, 152.

74. Isto mjesto, 154.

75. Isto mjesto, 153.

Srijemu (76). Izvjesno je vrijeme u proljeće 1437. Jakov boravio u Francuskoj, ali se vraća u naše krajeve te u ljeto 1437. nastavlja propovjedničke i inkvizitorske poslove u Slavoniji i Srijemu. Pohodio je tada spomenutog srijemskog zapovjednika u Valpovu i srijemskog biskupa Jakova u Banoštoru. Obojica su odobrila njegovo djelovanje (77). Potkraj 1437. Jakov je boravio u Rimu i ondje izvijestio papu Eugena IV o crkvenim prilikama u Madžarskoj, sjevernoj Hrvatskoj i Bosni. Budući da je Bosna tada bila već izložena turskim osvajanjima, izgubila je Bosanska vikarija u vremenu Jakovljeve uprave 16 samostana u Bosni. Papa je stoga dopustio Jakovu podići sedam samostana u Ugarskom kraljevstvu (78). Početkom 1438. je Jakov po treći puta u Srijemu, i to u svojstvu papinskog inkvizitora kako ga predstavlja bula pape Eugena IV i popratno pismo pečujskog biskupa (79). Usprkos tih pisama nije ga htio priznati inkvizitorom srijemski arhiđakon Šimun iz Bača. Štoviše, u Iloku ga je proglasio izopćenim. Nije time spriječio Jakovljevo djelovanje, jer je početkom svibnja 1438. pred ostrogonskim nadbiskupom Jurjem morao povući svoje osude i ispričati se Jakovu Markijskom koji je opet tom zgodom dobio priznanja za svoj rad od strane ostrogonskog nadbiskupa i saskanske kraljice Elizabete, žene kralja Alberta (80). U ljeto 1438. je Jakovu istekla služba vikara Bosanske vikarije i on po četvrti puta boravi u Srijemu, Slavoniji i Bačkoj u svojstvu inkvizitora. Kralj je tada bio izdao poseban nalog kaločkom nadbiskupu i kraljevskim sucima u Srijemu da podupiru Jakovljeve rad u Bačkoj i Srijemu (81). Iste godine je Jakov Markijski zaključio svoje djelovanje u Bosni, sjevernoj Hrvatskoj i južnoj Madžarskoj. Uvid u sadržaj njegovih propovjedničkih i inkvizitorskih nastupa može dati njegov spis *Dialogus contra manicheos in Bosnia* koji je još uvijek ostao nedovoljno proučen. Njegovo djelovanje postalo je uzor franjevačkom djelovanju u njegovo vrijeme u našim krajevima pa su franjevci opservantske usmjerenosti izvan geografske Bosne djelovali kao propovjednici i čuvari katoličkog poklada vjere (82).

Jakovljevo djelovanje u krajevima sjeverno od Save nastavio je novi bosanski vikar Ivan iz Baje. On je svoje suradnike, naravno članove Bosanske vikarije, doveo sve do Moldavije i Besarabije (83). Od pape Eugena IV dobio je 24. prosinca 1438. odobrenje da Bosanska vikarija može u Ugarskoj podići sedam novih samostana (84). Ovo trajno umnažanje opservantskih boravišta sjeverno od Save uvjetovalo je i povećanje broja članova Bosanske vikarije na tom području što je sve dovelo do nastojanja oko odvajanja od Bosanske vikarije i njezinih samostana u geopolitičkoj Bosni. Opservanti u krajevima sjeverno od Save okupili su se 1444. na sastanak u Jenewu. Ivanu iz Baje su

- 76. Isto mjesto, 159.
- 77. Isto mjesto, 163.
- 78. D. Mandić, *Franjevačka Bosna*, 102.
- 79. E. Ferrendžin, *Acta Bosnae*, 164.
- 80. Isto mjesto, 165.
- 81. Isto mjesto, 171.
- 82. Isto mjesto, 149, 150. — D. Mandić, *Franjevačka Bosna*, 107, 108.
- 83. E. Ferrendžin, *Acta Bosnae*, 178.
- 84. Isto mjesto, 169.

oteli pečat Bosanske vikarije i izabrali za novog bosanskog vikara Fabijana iz Bača (85). Na tom sastanku su proglasili odcjepljenje od opservanata u Bosni i svoju neovisnost od samostana u Bosni, a novu zajednicu nazvali su Ugarskom viakrijom (86). Papa Eugen IV je 24. siječnja 1445. poništio valjanost osnutka nove vikarije i ponovno ujedinio sve opservantske samostane u Ugarskoj i kontinentalnoj Hrvatskoj sa samostanima u Bosni u jedinstvenu Bosansku vikariju, a Fabijana iz Bača je proglasio za vikara tako ujedini-
ne vikarije (87). Fabijan iz Bača je kao i njegovi prethodnici zadobio službu i ovlasti papinskog inkvizitora, a početkom 1445. je tu službu papa Eugen IV ponovno potvrdio Fabijanu za područje na kojem se prostire Bosanska vikarija, a obećao ju je svim njegovim nasljednicima (88).

Političke prilike, tj. neprijateljski odnosi između ugarskog i bosanskog kraljevstva, išle su u prilog ponovne diobe Bosanske vikarije. Sam vikar Fabijan je podržavao takva nastojanja. Papa Eugen IV je potkraj 1446 ili početkom 1447. dopustio diobu Bosanske vikarije odijelivši od nje Ugarsku vikariju koja se je kasnije prozvala Vikarijom presv. Otkupitelja; ona je u svom sastavu okupila samostane sjeverno od rijeke Save, jer je Sava proglašena granicom između dviju vikarija (89). Bosanska vikarija nije bila zadovoljna tom granicom pa je ishodila da je papa Nikola V proširio područje Bosanske vikarije i 18. lipnja 1447. proglasio granicom rijeku Dravu (90). Politička stvarnost državnih granica uskoro se je nametnula sa svom zahtjevnosti tako da je papa Nikola V novom odlukom 10. veljače 1448. ponovno proglasio rijeku Savu granicom između Bosne i Ugarske vikarije (91).

Istovremeno s uspostavljanjem nove i samostalne opservantske vikarije u kontinentalnoj Hrvatskoj i Mađarskoj, u koju su ugradili svoje djelovanje Jakov Markijski, Ivan iz Baje i Fabijan iz Bača, javlja se među članovima stare Ugarske provincije sv. Marije osobit proces napuštanja konventualizma i prihvaćanja opservantizma. Već Ugarska vikarija presv. Otkupitelja zastupa opservantski program koji usklađuje zasade talijanskog opservantskog pokreta sa zasadama bosanskog tipa opservancije. Ugarska provincija se je 1415. bila posve priklonila konventualcima i prihvatila naziv „Provincia Hungariae Conventualium”. Razvijanje i širenje opservancije putem novoosnovane Ugarske vikarije, a napose susret članova Ugarske provincije s Ivanom Kapistranskim, izazvali su i tu provinciju da preispita svoj stav prema opservantskom pokretu. Voditelj ovog približavanja opservanciji u Ugarskoj provinciji bio je provincijal Fabijan Igal i pod njegovim je vodstvom 1454. Ugarska provincija promijenila svoj naziv nazvavši se „Provincia

85. Nazivi Kenires, Kyneres, Kenyeres, Kenyres odnose se na mjesto u bačkoj županiji; najvjerojatnije su drugo ime za Bač (usp. I. Mažuran, *Čudesa Ivana Kapistrana*. Osijek 1972, 32).
86. E. Fermendžin, *Acta Bosnae*, 183.
87. D. Mandić, *Franjevačka Bosna*, 112.
88. Isto mjesto, 111-113.
89. E. Fermendžin, *Chronicon...*, 20.
90. Isti, *Acta Bosnae*, 203.
91. Isto mjesto, 206.

Hungariae Conventualium reformatorum" ili „fratres reformati" (92). Kad su 1517. opservantske vikarije proglašene provincijama, uvrštena je među provincije Ugarska vikarija presv. Otkupitelja, a opservantskom ogranku franjevačkog reda pridružila se i provincija sv. Marije nazvana „Provincia Hungariae fratrum Ordinis Minorum olim Reformatorum, nunc autem Regularis Observantiae nuncupatorum" (93). Tako su poslije 1517. u ugarskom kraljevstvu bile dvije opservantske provincije: drevna Ugarska provincija sv. Marije i nova provincija presv. Otkupitelja; obje su imale svoje samostane u sjevernoj Hrvatskoj, poimence u Slavoniji, Srijemu i u Bačkoj.

IV

Usprkos neprestanih ratova ugarskog kraljevstva s Turcima franjevci su tijekom druge polovice 15. st. stalno umnažali svoj broj kao i broj svojih boravišta. Ugarska vikarija presv. Otkupitelja imala je 1506. osam kustodija, 70 samostana i u njima oko 1700 redovnika (94). Neposredno prije Mohačke bitke povećao se broj kustodija na deset, a broj samostana na 73 nastambe, ali je broj članova nove provincije pao na 1472 redovnika (95). Poslije poraza na Mohačkom polju počinje naglo opadanje redovništva. Tako 1531. nema više iločke kustodije Ivana Kapistranskoga, a i samostane u Bačkoj su razorili Turci (96). God. 1552. Provincija presv. Otkupitelja ima još šest kustodija s 26 samostana, ali se više ne spominju samostani ni u Slavoniji (97). Deset godina kasnije provincija ima 112 članova (98), a 1572. u njoj živi i djeluje još samo 57 franjevac (99). Od 1587. provinciji pripada samo četiri samostana i u njima franjevci ustraju kroz sve vrijeme turske vlasti (100).

Provincija sv. Marije imala je potkraj 15. st. osam kustodija i 49 samostana (101). Na početku 16. st. imala je ta provincija 50 samostana, a nakon turskih osvajanja sačuvala je samo pet samostana na zapadnoj i sjevernoj granici Ugarske (102). Provincija sv. Marije je sačuvala i dva samostana u Hrvatskoj, i to one u Zagrebu i Varaždinu, ali je i njih napustila u drugoj polovici 16. stoljeća da ih ponovno zaposjedne početkom 17. stoljeća (103).

Mohačka je, dakle, bitka otvorila 1526. vrata naglom širenju turske vlasti u Bačkoj, Srijemu i Slavoniji kao i u ostalim dijelovima negdašnjeg ugarskog kraljevstva. Na

92. L. Wadding, *Annales Minorum*, sv. 16, 108, 598.
93. Isto mjesto, 168.
94. Isto mjesto, sv. 15, 401-403.
95. U. Fridrich, *Historia seu compendiosa descriptio...*, 26.
96. Isto mjesto, 29.
97. Isto mjesto, 32.
98. Isto mjesto, 33.
99. Isto mjesto, 35.
100. Isto mjesto, 37.
101. L. Wadding, *Annales Minorum*, sv. 9, 291-294.
102. Isto mjesto, sv. 29, 378.
103. K. Filić, *Franjevci u Varaždinu*. Zagreb 1944, 25-26. — M. Barbarić, *Kratka povijest crkve i samostana franjevačkog u Zagrebu*. Zagreb 1906.

području koje su osvojili Turci odmah su se rastočile strukture hijerarhijske crkvene vlasti i ono je ostalo bez biskupa i gotovo bez svjetovnog klera. Ni franjevci provincije sv. Marije i provincije presv. Otkupitelja nisu pokazali sposobnost prilagodbe novim političkim gospodarima. Njihovi samostani propadaju, a oni napuštaju područje pod turskom vlašću. Isto se događa i s franjevcima 1514. uspostavljene Bosansko-hrvatske vikarije koja je imala samostane u Begoradu, Šapcu, nepoznatim mjestima Bernedu i Bobovišću, zatim u Kobašu i Dvorišću te Grebenu i Jajcu. Pred Turcima je napustila te samostane, ali je ishodila povelju pape Pavla III kojom 11. lipnja 1539. određuje da druge provincije ne smiju zaposjesti te samostane, posebno begoradski (104). Naravno, ta zabrana mogla se je ticati jedino Bosne Srebrene pa je istodobno pokazatelj da su se franjevci te provincije postupno širili na cjelokupno područje turske vlasti. Zbivanja pokazuju da je to bilo uistinu neophodno, jer se je zbog nedostatka svećenika sredinom 16. st. počeo naglo širiti kalvinizam pa njegov širitelj Mihajlo Starin 1551. javlja Nikoli Tuknaju da je u sedam godina misionarskog rada u Slavoniji, Srijemu i s druge strane Dunava utemeljio 120 kalvinskih župa i održao dvije sinode, jednu u Vukovaru i drugu u Valpovu (105). Preostali franjevci na tom području su rijetko boravili u samostanima, jer su radi duhovnih potreba vjernika stalno raspršeni po selima i trgovištima. Franjevački vrhovni upravitelj i povijesni pisac Franjo Gonzaga bilježi da su zbog nedostatka svećenstva franjevci gotovo u nemogućnosti udovoljiti potrebama naroda. Tako bilježi da ponegdje roditelji moraju i po 10 i do 12 sati daleko nositi djecu na krštenje (106). Slavonski i srijemski dušobrižnici su održali s bosanskim biskupom franjevcem Antunom Matkovićem 28. i 29. kolovoza 1581. sinodu u Bapskoj i tom zgodom upravitelji pismo papi Grguru XIII ističući: „U ovim krajevima, što ih je neprijatelj Kristove i tvoje Crkve osvojio, ostavljeni smo kao malo svjetlo što u najgušćim tminama sja, a gotovo je utrnuto od onoga iz prošlosti naše i hereza, što su se nevjerom rodile i stasale do paklene i gehenalme žetve, pa smo možda i mi u tolikim i takvim bezbožnostima i pomutnjama upali u neke zablude, jer k nama ne dođe ponekad ni pastir ni vizitator kao k svojim, kao k ovcama što lutaju bez pastira, ali ne tvrdoglavo...” (107).

U takvim novim okolnostima preuzimaju pastoralno služenje katoličkom narodu u Slavoniji, Srijemu, Bačkoj i na području drugih dijelova ugarskog kraljevstva pod turskom vlašću franjevci Bosne Srebrene. Do 1573. oni borave u negdašnjem samostanu Provincije sv. Marije u Požegi (108). Zatim su 1587. u samostanu Provincije presv. Otkupitelja u Poljanskoj (109), a 1581. su im sjedišta negdašnji samostan Provincije sv. Marije u Našicama, negdašnji samostan Provincije presv. Otkupitelja u Šaregradu i novi samostan u Velikoj blizu Požege (110); uskoro su morali napustiti samostan u Ša-

104. V. Greiderer, *Germania Franciscana*, sv. 1, 72.

105. E. Fermendžin, *Chronicon...*, 27, 28.

106. F. Gonzaga, *De origine Seraphicae Religionis. Romae* 1587, 443.

107. E. Fermendžin, *Chronicon...*, 29, 30.

108. Usp. J. Jančula, *Franjevci u Cerniku*, 25.

109. *Isto mjesto*, 32.

110. P. Cvekan, *Velika. Velika* 1982, 24-29.

rengradu, a zadržali su se u Našicama i Velikoj kroz sve vrijeme turske uprave u tim krajevima i uz njih izgradili osobitu pastoralnu strukturu povezujući uz samostane župe kao mjesne pastoralne postaje (111). Slijed zbivanja u 17. st. otkriva da su franjevci Bosne Srebrene bili stvarni nosioci djelatne pastoralne strukture sve do krajnjeg sjevera turskih granica i radna osnovica ne samo bosanskom apostolskom vikarijatu nego i beogradskom apostolskom vikarijatu koji je od 1618. obuhvaćao sve biskupije negdašnjeg ugarskog kraljevstva pod turskom vlašću (112), a to znači da su članovi Bosne Srebrene u povezanosti s ova dva hijerarhijska nadležstva u Slavoniji, Srijemu i Bačkoj kroz drugu polovicu 16. st. i cijelo 17. st. bili osnovni nosilac realnog i djelotvornog života Katoličke Crkve.

111. J. Buturac, *Katolička Crkva u Slavoniji za turskoga vladanja*, 64.
112. F. E. Hoško, *Djelovanje franjevaca Bosne Srebrene u Slavoniji, Srijemu, Ugarskoj i Transilvaniji tijekom XVI. i XVII. Stoljeća*. *Nova et vetera*, 29 (1979), 153-165.